

Aragóniai János kardinális Bíborosi Kollégiumon belüli pozíciója IV. Sixtus pápasága (1471–1484) idején – egy kapcsolati hálózat rekonstruálásának kísérlete*

SZÁDOCZKI BÁLINT

Abstract. Cardinal Giovanni d'Aragona's position within the College of Cardinals during the papacy of Sixtus IV (1471–1484) „May you be happy in the position you hold in our order, and may the Church be happy to have such an important father figure among its ranks.” With these words, Jacopo Ammannati-Piccolomini (1422–1479) greeted his colleague, Giovanni d'Aragona (1456–1485) on his appointment as cardinal in 1477, and at the same time envisioned a future for him, his dynasty, and the Church in which he could play a key role. However, many of his colleagues saw him as a servant of Neapolitan interests and were therefore distrustful of him, formulating certain prejudices against him at the beginning of his cardinalate. Who could he turn to in order to realize his family's political ideas? How was he able to position himself within the College of Cardinals? With whom among his colleagues did he maintain truly good relations? Were there any friends among them? The College of Cardinals formed an easily definable group in the 15th century that can be analyzed from several perspectives, so examining both the individuals and their community together can yield relevant results. The aim of this study is to explore the changes in János of Aragon's role, patterns, strategies, and opportunities within a political elite group during the papacy of Sixtus IV.

Keywords: cardinalprotector, College of Cardinals, network of relationships, ecclesiastical elite, 15th century, Giovanni d'Aragona

* Készült a PPKE-BTK-23-5 számú projekt keretében, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar támogatásával és finanszírozásával, a Vestigia Kutatócsoportban.

„Áldott legyen méltóságod számára az a hely, amely rendünkben néked adatott, és áldott legyen az Egyháznak egy ilyen atyai alakkal való gyarapodása! Képes leszel hatalmaddal, kegyeddel és előkelő családod pártfogásával elképzelhetetlen hasznokat nyújtani az Apostoli Szék számára. Ismételten mondom, boldog vagy te is, és mi is boldogok vagyunk, hogy új méltóságod által a mi méltóságunk is fényesebbé vált. Mindenki nyílt szívvel fogad téged, és szeretetteljes lelkesedéssel ölel magához. Különösen én örvendezek és ujjongok, aki mindig szerettelek, magasztaltalak, támogattalak, és aki a tőled gyakran érkezett igen ízléses levelek révén szeretetem és elkötelezettségem irántad folyamatosan megerősítettem és növeltem.”² E sorokkal köszöntötte Jacopo Ammannati Piccolomini kardinális (1422–1479) Aragóniai János (1456–1485)³ bíborosi kinevezését, és vizionált számára, dinasztiája és az Egyház számára is egy olyan jövőképet, amelyben a frissen kinevezett főpap később akár kulcsszerepet is játszhatott volna.

Kinevezését követően hivatalársai közül többen rögtön a nápolyi érdekek kiszolgálóját látták benne, emiatt bizalmatlanok voltak vele szemben. Egyes tevékenységeinek vizsgálata során kitűnt, hogy mindig szem előtt tartotta az Aragóniai-ház érdekeit,⁴ ugyanakkor a magyar uralkodó is számított a magyar egyházzal kapcsolatos elképzeléseinek pártfogolására,⁵ így működéséhez fontos volt, hogy jó kapcsolatokat alakítson ki a pápával és a Bíborosi Kollégium tagjaival. Bíborosságának utolsó öt évében esztergomi érsekként a magyarországi egyház vezető főpapja volt. Ezért érdemes az előzmények rövid felvázolása után megvizsgálni a kardinálisok közti helyét, a Bíborosi Kollégiumon belüli szerepváltozásait, mintáit, stratégiáit és lehetőségeit a következő kérdésekre keresve választ: Kikhez tudott fordulni családja politikai elképzelései megvalósításának érdekében? Hogyan tudta pozicionálni magát a testületen belül? Kikkel ápolt igazán jó viszonyt hivatalnokársai közül? Mennyiben hatott megítélésére családi háttere? Jelen vizsgálódás célja, hogy Aragóniai János bíboros, valamint esztergomi érsek egy politikai elitcsoporton belüli szerepváltozásait, mintáit, startégiáit, lehetőségeit bemutassa és elemezze IV. Sixtus pápasága idején.

² „*Felix sit tuae dignationi locus in nostro ordine datus, felix Ecclesiae tanti patris accessio. Poteris auctoritate et gratia eminentissimaeque domus tuae suffragio, incredibiles utilitates Apostolicae Sedi praestare. Iterum felix sit tibi et nobis nova dignitate tua illustrata dignitas nostra. Accipimus te omnes obviis manibus et amantissimo corde complectimur. Imprimis ego laetor atque exulto, qui dilexi semper, praedicavi et iuvi quique, eruditissimis litteris tuis saepe acceptis, affectum omnem confirmavi et auxi.*” Jacopo Ammannati Piccolomini Aragóniai Jánoshoz, 1477. december 10. után (944. szám). Cherubini (ed.) 1997: 2179. (Fordítás tőlem – Sz. B.)

³ A nemzetközi szakirodalomban előforduló Giovanni d’Aragona helyett a magyar nyelvterületen jobban elterjedt Aragóniai János alakot használok tanulmányomban.

⁴ Egy konkrét eset vizsgálata korábbi tanulmányomban olvasható, Szádóczki 2024.

⁵ A magyar uralkodó ügyeinek pártfogolásához való viszonyát újabban egy megjelenés alatt álló tanulmányomban vizsgáltam, Szádóczki [2025a].

I. A középkorban magyarországi főpapi javadalommal rendelkező bíborosok kúriai tevékenységének rövid áttekintése

A középkorban egytucatnyi, magyarországi egyházmegye élén álló főpap nyert bíborosi címet, vagy lett bíborosként magyarországi egyházmegye adminisztrátora, vezetője. Életüket, tevékenységüket részben feldolgozta a magyar történetírás.⁶ Aragóniai Jánoson kívül azonban mindössze hatan fordultak meg a Kúriában bíborosként. Anélkül, hogy tevékenységüket bővebben elemezném, röviden áttekintem személyüket főként arra fókuszálva, kiknek feldolgozott már magyar szempontból a kardinálisok közötti munkássága, kapcsolatai.

Elsőként Bánca István (1205 k.–1270) említhető, aki 1253-tól haláláig Rómában élt és tevékenykedett, róla az utóbbi években magyar nyelvű monográfia is született.⁷

Branda Castiglione (1360 e.–1443) pápai tizedszedő bíborosi kinevezésekor (1411) már Zsigmond udvarában tartózkodott, ezt követően rögtön legátus lett, ennek nyomán ideiglenesen kalocsai érseki, majd szerémi és veszprémi püspöki adminisztrátorrá tette az uralkodó. Csak a konstanzi zsinat előtt tért vissza a Kúriához, hogy utána a zsinaton tevékenykedjen. 1418–1419-ben a helyettes kancellár nevében vezette a Kúriát, majd 1419 szeptemberében visszatért a pápai udvarral Rómába. Ebben az időben több uralkodó is befolyásos bíborosként tekintett rá. 1421. évi csehországi legációját a következő év tavaszán újabb küldetés követte, amelyről csak 1425 nyarán tért meg Itáliába. Ezen legáció során szerezte veszprémi javadalmaikat. Kúriai jelenléte az 1426. év elejétől 1431 nyaráig viszonylag folyamatosnak mondható. Ezt követően leginkább az Itáliába érkező Zsigmond mellett volt található, majd 1435 tavaszán, a bázeli zsinaton a pápa oldalán jelent meg, aztán vele utazott Firenzébe. Az 1438. évi ferrarai zsinaton is részt vett, ahonnan csak a következő év tavaszán követte a pápát Firenzébe. Ezt követően haláláig nincs sok hír róla: 1442 őszén elhagyta Firenzét, a következő

⁶ Tusor Péter az esztergomi „bíborosi szék” 17. századi kialakulásának előzményeit vizsgálva összegyűjtötte a 13–16. századi magyar vonatkozású kardinálisokat (Tusor 2005: 43–58), külön kiemelve a 14–16. században a magyar királyokért Rómában tevékenykedő protektorokat. A szakirodalom a következő személyekről tudja, hogy magyarországi főpapi javadalommal rendelkező bíborosok voltak: 13. században Bánca István esztergomi érsek, a 14. században Vaskúti Dömötör esztergomi érsek, Alsáni Bálint pécsi püspök, a 15. században Boldog Giovanni Dominici raguzzai püspök nyert bíborosi kalapot (bár Tusor szerint ő csak nagy jóindulattal tekinthető „magyar bíborosnak”, helyette Hohenlohe György esztergomi érseki adminisztrátort említi mint 15. század eleji királyi kreatúrát – Tusor 2005: 43. 98. jegyzet). Branda Castiglione bíborosként kapott magyarországi javadalmakat. Szécsi Dénes (egri püspökként lett bíboros) esztergomi érsek, Várdai István kalocsai érsek, Zrednai (Vitéz) János esztergomi érsek (*in pectore*), Gabriele Rangoni egri püspök, Estei Hippolit esztergomi érsek, majd egri püspök előbb magyarországi főpapok lettek, majd bíborosokká nevezték ki őket. A 16. században Pietro Isvalies bíboros-legátusként lett veszprémi adminisztrátor püspök, Bakócz Tamás esztergomi érsekként nyert bíborosi kalapot. A hozzájuk kapcsolódó szakirodalmat lásd Tusor idézett művében.

⁷ Kiss 2015.

évben Castiglione városában hunyt el. Tevékenységének részletes vizsgálatával a magyar történettársadalom még adós, Zsigmond egyházpolitikája kapcsán elszórtan találhatók vele kapcsolatos adatok.⁸

Gabriele Rangoni (1420–1486) egri püspök 1477 decemberében nyert bíborosi kalapot, ezt követően 1479–1480, majd 1481–1486 között ténykedett Rómában, a köztes időszakban otrantói legációt teljesített.⁹

Estei Hippolit (1479–1520) esztergomi érsek magyarországi jelenlétét és tevékenységét bőséges magyar nyelvű szakirodalomból ismerhetjük meg, kúriai tevékenysége nem igazán kutatott. Bár 1493 szeptemberében tette bíborossá VI. Sándor pápa, először csak 1497/98 telén, majd ezt követően 1501/02 telén, majd 1502 nyaratól a következő év elejéig tartózkodott Rómában. 1503 nyarán megjelent a III. Pius halálát követő konklávéban, de ugyanezen év decemberében elhagyta a várost. Ezt követően is csak szórványosan jelent meg a Kúriában: 1509/10 telén és az 1513 nyaratól 1514 tavaszáig tartó időszakban tartózkodott a városban.¹⁰

Pietro Isvalies (1450 k.–1511) rögtön bíborosi kinevezését (1500. szeptember) követően Magyarországra érkezett legátusként (1501. január), majd két és fél év után visszatért Rómába.¹¹ Ekkor kapta meg a veszprémi püspökség adminisztrátorságát is, 1505-ben pedig újabb magyarországi javadalmak birtokosa lett Ascanio Sforza halálát követően. A II. Gyulát megválasztó konklávéban már részt vett. 1507-ben megkapta a Magyarország, Csehország és Lengyelország protektora feladatot, ezzel ő az első bíboros, akit ezzel a címmel hivatalosan is megtiszteltek.¹² Isvalies hazatérését követően főként a pápa közelében tartózkodott, de kisebb megbízatásokkal, valamint hadvezetéssel is megbízta a pápa.¹³

Bakócz Tamás (1442 k.–1521), aki 1500-ban lett kardinálissá, bíborosként csak 1512 januárjában érkezett Rómába, hogy részt vegyen az V. lateráni zsinaton. A II. Gyula halála miatt tartott konklávé után 1513. november 6-án hagyta el a várost. A Kúriában végzett tevékenysége Fraknói révén régóta ismert.¹⁴

⁸ Girgensohn 1979. Néhány, a magyarországi klérusért végzett tevékenységével kapcsolatos adatot közölt Fedeles 2014.

⁹ Tusor 2005: 44–49; Kristóf 2019: 74–77.

¹⁰ Az adatok forrása Byatt 1993. A kúriai tartózkodásának hiányát, annak problematikáját Bakóc Tamás és Estei Hippolit esztergomi érseki szék cseréjének esete kapcsán írt tanulmányában Kuffart Hajnalka vetette fel. Kuffart 2024a: 138–141.

¹¹ Magyarországi tartózkodásáról, familiárisairól bőven írt Nemes 2018.

¹² Tusor 2005: 56.

¹³ Életéről bővebben lásd Crucitti 2004.

¹⁴ Fraknói 1889: 117–141. Legátusi kinevezésével és magyarországi legátusi bíróságával legutóbb Nemes Gábor foglalkozott. Nemes 2024.

II. A Bíborosi Kollégium képe a 15. század második felében – modellek és törekvések

Ha az egyén csoportban betöltött helyzetét meghatározzuk, jobban érhetővé válnak személyes, családi vagy egyéb motivációi. A késő középkori, kora újkori bíborosi testület könnyen körülhatárolható és több szempont szerint is vizsgálható csoportot alkotott. Érdekes azonban röviden áttekintenünk a Bíborosi Kollégium kialakulásának és szerepváltozásainak történetét, valamint kitekintenünk tagjaira mint csoportra, feladataikra és lehetőségeikre a politikai érdekérvényesítés mezején.

A kardinális megnevezés eredetét és a tisztséghez kapcsolódó feladatok cizellálódását, amely a kora középkortól nyomon követhető, a nemzetközi medievisztikai szakirodalomban alaposan feldolgozták.¹⁵ Egyházkormányzati szerepet a 11. század közepétől, a pápaság és a császárság hatalmi harcának kezdetétől vettek fel, amikor a pápák megreformálták a pápaválasztási eljárást, és elrendelték, hogy az egyházfőt mint Róma püspökét kánoni választással kell kijelölni, amelyben a bíborosok kapták a fő szerepet.¹⁶ Emellett a pápák hangsúlyozták a kardinálisok tanácsadó szerepét olyannyira, hogy csoportjukra egyes teológusok mint „az egyház szenátusára” tekintettek.¹⁷ Tagjai három rendbe tagozódtak: a bíboros püspökökébe, a bíboros papokéba és a bíboros diakónusokéba. A 12. század elejére alakult ki az ún. Bíborosi Kollégium, amely saját pénzügyekkel rendelkezett – élén a kamarással (*camerarius*) –, és a pápát a konzisztóriumon segítette a kormányzati és igazságszolgáltatási ügyekben, melyek révén a testület tagjai az egyházkormányzat szerves részeivé váltak.¹⁸ A pápaság és a császárság hatalmi harca kihatott a pápa és a kardinálisok viszonyára is. Minthogy

¹⁵ Nem célom a bíborosi fogalom jelentésváltozásait nyomon követni, mindössze annyit kívánok a Bíborosi Kollégium változásainak történetével foglalkozni, amennyi a vizsgált személy egy, a 15. században is formálódó csoportba helyezéséhez szükséges. A bíborosi tisztség fogalmi háttérével alaposan foglalkozott Barbara Bombi (Bombi 2020). Az említett testület középkori változásait és újkori rendszerének gyökerét Miles Pattenden foglalta jól össze (Pattenden 2020). Az itt olvasható történeti háttérrel az említett szerzők műveinek felhasználásával készítettem el.

¹⁶ II. Miklós 1059-ben kiadott *In nomine Domini* kezdetű dekrétuma a bíboros püspökökre bízta a pápa személyének kijelölését, megválasztásához azonban a bíboros klerikusok másik két rendjére is szükség volt. Az egyéb papságnak és a római népnek az *akklamáció*, a jóváhagyás szerepe jutott. A császárról a rendelkezés nem tesz említést, ezzel kizárták személyét a pápaválasztásból, de a döntés tényét megerősítésre az uralkodónak is benyújtották. Bombi 2020: 11. A dekrétum lényeges pontjai magyarul Gergely 1982: 88.

A 11. század során a bíborosok másik két rendje kijárta, hogy a pápaválasztás során a bíboros püspökökkel egyenlő jogaik legyenek, így végső soron a 11. század végére, 12. század elejére kialakult a pápaválasztás maihoz hasonló formája. Pattenden 2020: 25.

¹⁷ Clairvaux-i Szt. Bernát 1150-ben a *De consideratione* c. művében a bíborosokat a pápa segítőinek (*coadjutores*) nevezte, hatalmukat közvetlenül a pápa ruházta rájuk. Bombi 2020: 12. Ugyanígy közös identitásuk meglétét hangsúlyozza Szent Bernát nyomán Pattenden is. Pattenden 2020: 26.

¹⁸ Bombi 2020: 12.

az ún. investitúraháborúkban a pápák elérték, hogy a császárok is elismerjék, minden egyházon belüli törvényes hatalom a pápai teljhatalomból (*plenitudo potestatis*) ered, tisztázásra várt, milyen jogok illetik meg a Bíborosi Kollégiumot. Míg III. Ince (1199–1216) úgy tekintett a bíborosokra, mint akik a pápai teljhatalomból részesedve kötelesek a pápát segíteni az egyház kormányzásában,¹⁹ addig a század végén már vita tárgyát képezte, mennyire köteles a pápa alávetni magát a konzisztóriumon a bíborosok döntéseinek, egyáltalán szükséges-e velük konzultálni.²⁰ A pápák monarchikus irányítási elképzelései ütköztek a bíborosok oligarchikus, a pápát felügyelni óhajtó hatalmi igényeivel, ami – úgy tűnik – a 14. századi avignoni pápasághoz, majd az 1378. évi nyugati szakadáshoz vezetett.²¹

A konstanzi zsinaton helyreállt egység során újra kellett pozicionálni a pápa és a kardinálisok viszonyát. Ennek folyamán két új eszköz állt a felek rendelkezésére: a zsinat és a választási kapituláció. Míg az előbbi révén a pápa a Bíborosi Kollégiumot is ellenőrizhette, addig az utóbbi a bíborosok fegyvere lehetett a pápával szemben, melyben kötelezhették kollektív jogaik figyelembevételére.²² Új problémaként jelent meg a „nemzeti uralkodók” érdeklődése a kúriai érdekképviselő iránt, azaz hogy alattvalóik is tagjai lehessenek a bíborosok testületének. Ennek egyik lépéseként 1436-ban a bázeli zsinat 24 főben szabályozta a hivatalviselő kardinálisok létszámát, elrendelte, hogy az új tagok felvételét a kollégiumnak jóvá kell hagynia, megállapította az azonos nemzetből származó bíborosok arányát (legfeljebb 1/3-a származhat azonos nemzetből), tiltotta a nepotizmust, szabályozta a kardinálisok jövedelmét, valamint feladatul adta nekik a pápa segítségét és ellenőrzését. IV. Jenő pápa (1431–1447) ellenállása azonban ezeket a reformokat megakasztotta.²³ Ugyanő egy vitás esetben tisztázta a bíborosok státusát, elismerve, hogy az egy joghatósági tisztség, a kardinálisoknak pedig az Egyházon

¹⁹ Ennek folyományaként azonkívül, hogy a Pápai Állam tisztviselőiként irányították annak bíróságát és közigazgatását, elnököltek az apostoli kancellárián és kamarán, valamint a pápa audienciális bíróságán is, részt vettek a pápai döntéshozatalokon a konzisztóriumban, legátusként diplomáciai ügyek végrehajtásában is egyre nagyobb szerephez jutottak. Bombi 2020: 15.

²⁰ Bombi 2020: 16.

²¹ A szakirodalom álláspontja egységes abban, hogy ez az ellentét vezetett a nagy nyugati szkizmához. Pattenden 2020: 26–27. Bombi összefoglalta azon teológusok vitáját, akik eltérő álláspontot fogalmaztak meg a bíborosok hatalmát illetően. E két véglet harca közben – azaz hogy a bíborosok ellenőrizhetik a pápát (Joannes de Soardis/Joannes Parisiensis, 1255 k.–1306), illetve a pápának csak erkölcsi kötelessége a bíborosok bevonása a pápai döntéshozatalba (Johannes Monachus bíboros, 1250–1313) – a pápai hatalom a 14. század második felében jelentősen erodálódott. Bombi 2020: 17–20.

²² Bombi 2020: 20–21.

Az első választási kapitulációt már a 14. század közepén aláírták a bíborosok, de rendszeres használatukra csak 1431-től került sor. Céljuk az volt, hogy az újonnan megválasztott pápa tiszteletben tartsa a Bíborosi Kollégium kollektív jogait és bevételeit. Ezekkel kapcsolatban Pattenden röviden összegezte a medievisztikai szakirodalom álláspontját, mely szerint a pápák rendszerint nem tartották be ezeket, mert összeegyeztethetetlenek voltak saját teljhatalmukkal. Pattenden 2020: 28–29.

²³ Bombi 2020: 21.

belül kiemelkedő, különleges testületi helyzetük van, függetlenül attól, hol laknak. Eszerint a kollégiumnak nem kell mindig együtt lennie.²⁴

A 15. század második felében a pápai hatalom felülkerekedett a Bíborosi Kollégiumon, ami nemcsak a zsinati mozgalom elfojtásában, a választási kapitulációk figyelmen kívül hagyásában, hanem a pápai nepotizmusban és a bíborosok konzisztóriummi döntéshozatalból való kiszorulásában is tetten érhető.²⁵ Szerepük idővel a meghozott döntések jóváhagyására, a reprezentációra és a követek közös fogadására korlátozódott,²⁶ de a Kúria legfontosabb szerveit továbbra is ők vezették.²⁷ A kardinálisok befolyásának csökkenését a kortársak az új bíborosok kinevezésekor észlelhették, mivel személyükkel szembeni kifogások megfogalmazásán kívül semmilyen konkrét lépést nem tehettek befogadásuk és a kialakult gyakorlat ellen.²⁸ Noha egyesek törekedtek a „szenátusi modell” helyreállítására, valójában egyéni pozíciójuk egyre inkább a pápával való kapcsolatuktól függött. Ennek megfelelően a legfontosabb tisztségeket a pápa a (számára) legmegbízhatóbb bíborosokkal töltötte be.²⁹ Noha a kardinálisok szerepe a legfőbb döntéshozatalban visszaszorult, a pápai hatalom reprezentálásában komoly feladat hárult rájuk: ők alkották ünnepi alkalmakkor az egyházfő kíséretét, kultúrapártoló és mecénási tevékenységükkel emelniük kellett a város fényét, valamint legációik során megtestesítették a pápai teljhatalmat is.³⁰

²⁴ A yorki és a canterburyi érsek elsőbbségi vitája kapcsán született IV. Jenő ezen állásfoglalása. A vita tárgyát az képezte, hogy van-e hatalma a canterburyi érseknek a helyi hierarchiában alacsonyabban álló, de bíborosi ranggal rendelkező yorki érsek felett. Eszerint a bíborosi volta miatt a yorki érsek magasabb méltóságt, mint a canterburyi érsek, mert bíborosi jogaival akkor is rendelkezett, ha épp nem tartózkodott Rómában. Ez együtt járt a Bíborosi Kollégium szenátusi jellegének aláásával. Pattenden 2020: 29.

²⁵ Pattenden 2020: 30.

²⁶ A 16. század végén élt Paolo Paruta olasz nyelven írt összefoglalója szerint a bíborosok konzisztóriummi szerepkörének korlátozódása II. Piustól kezdve nyomon követhető, korábban csupán a templomok felosztása történt ott. Pattenden 2020: 30. II. Pius pápa kommentárjaiban nyíltan kimondta ez irányú törekvéseit. Szerinte a bíborosok feladata alárendelt a pápához képest, nagyrészt reprezentatív és támogatói szerepet szánt nekik a Kúriában és a legációkban is. Henderson idézi a pápa és a bíborosok közt az 1461. évi bíborosi felemeléskor zajló megbeszélés egy jellemző részletét: „[...] *nobis, non tibi commissa est Petri navicula! Tibi necesse est recte consulere, at nos sequi consilium tuum, nisi optimum videatur, nulla necessitas urget. Nostro periculo aut stat aut cadit Ecclesia. Te de consilio rationem reddere oportebit, nos de regimine. Cura, quae tua sunt, aliena relin que! Cardinalem te scito esse, non papam.*” Henderson 2013: 82. 15. jegyzet

²⁷ Dendorfer (Hg.) 2011 nyomán Henderson 2013: 82.

²⁸ Pattenden egy konkrét esetet említ, amely II. Piushoz és Ludovico Trevisano *camerlengo*-bíboroshoz köthető. Utóbbi kifogásolta, hogy a pápa olyan személyeket választott a bíborosok közé, akik méltatlanok a címhez. Kifogása a bíborosok számának nagyságát is érintette, mindezek az egyházfő döntését nem befolyásolták. Pattenden 2020: 30–31.

²⁹ Henderson 2013: 82.

³⁰ Henderson 2013: 83.

III. A bíborosok közt

A bíborosok kiválasztása és kinevezése, mint fentebb láttuk, a pápa hatáskörébe tartozott, azonban rendelkezniük kellett (volna) a teendőik ellátásához szükséges kvalitásokkal, amelyeket a 13. század végén a *Liber sextus* vonatkozó passzusa határolt le (pl. igen fontos volt a kánonjog ismerete).³¹ A 15. században a humanizmus terjedésével és a bíborosi szerepkör változásával más szempontok váltak lényegessé. A kor kívánalmaitól függetlenül egy újonnan megválasztott bíborosnak ismernie kellett a testület működését, alapvető normáit (liturgikus/ceremoniális képzettség), közösséget kellett vállalnia a csoport alapvető céljaival vagy annak egy részével (bíborosi identitás), a kor aktuális etikai mércéje szerint illette élnie (morális minőség), rendelkeznie kellett kapcsolati és gazdasági tőkével, illetve diplomáciai kvalitással, és az sem volt hátrányos, ha huzamosabban Rómában tartózkodva megjelent a közösség formális és informális rendezvényein (pl. konzisztóriumokon, szentmiséken, összejöveteleken).³²

János bíboros nevelőit, neveltetését nézve alapos liturgikus, diplomáciai és humanista képzettséggel rendelkezett.³³ Származása, valamint birtokolt beneficiumai biztos anyagi bázist és kapcsolati tőkét jelentettek neki a Rómában való érvényesüléshez.³⁴ Képességeit, diplomáciai kvalitásait kortársai is elismerték, erényei a kor elvárásainak megfelelőek voltak.³⁵ A továbbiakban főként a bíborosi identitására, illetve hivaltársaival való kapcsolattartására fókuszálók.

Elsőként röviden kitérek római tartózkodásának időbeli határainak ismertetésére. János bíboros pápai legátusként kétszer is járt Magyarországon, ezek az utazással együtt összesen 23 hónapot öleltek fel,³⁶ így bíborosságának hét és fél évéből kettőt Rómától távol töltött. Valójában ennél is többet volt távol a pápai udvartól, teljes hivatali idejéből mindössze 31 hónapot tartózkodott az Örök Városban.³⁷ IV. Sixtus pápasága alatt két hosszabb és két rövidebb időszakot különíthetünk el, ezeket veszem most alaposabban szemügyre.

³¹ Szuromi 2017: 183.

³² A Rómában tartózkodás fontosságáról lásd Tusor 2005: 45. 103. jegyzet és Kuffart 2024a: 141. Ugyanezt erősíti meg a korban ismert római közmondás is: „*Cardinalis extra curiam est sicut piscis extra aquam!*”, idézi Pellegrini 2002: 109.

³³ Neveléséért olyan személyek feleltek, mint Pietro Ransano domonkos szerzetes, Bartolomeo da Sulmona (Filalet), a később titkárként is alkalmazott Giorgio de Flisca vagy az Aragóniai család ifjainak nevelésében kulcsszerepet játszó Diomede Carafa, aki egy rövid illemtani jegyzetet is összeállított számára. Haffner 1997: 35–38, 48–49.

³⁴ Javadalmait összegyűjtötte Haffner 1997: 7–22.

³⁵ Erényeivel egy másik tanulmányban foglalkozom. Szádóczki 2025b.

³⁶ Követségeire lásd: Farbaky 2021; Szádóczki 2024.

³⁷ Római tartózkodásával egy megjelenés alatt álló tanulmányban foglalkozom. Szádóczki [2025a].

Kimutatható római tartózkodás	Időtartama
1478. december 19.–1479. augusztus 30.	8 hónap
1480. augusztus 31.–1481. július közepe (?)	11 hónap
1482. február 14.–1482. április 23.	2 hónap
1483. augusztus 30.–1483. szeptember 19.	3 hét
1484. augusztus 17.–1485. április 10.	8 hónap
1485. szeptember 1.–1485. október 17.	1,5 hónap
Összes római tartózkodás	kb. 31 hónap

1. táblázat: Aragóniai János római tartózkodása a források alapján

Bíborosi kinevezésétől első magyarországi legációjából való hazaérkezéséig (1477–1480. augusztus vége)

Még nem tartozott a bíborosok testületébe, de már kinevezésének körülményei is felkorbácsolták a kardinálisok indulatait. 1476 márciusában az I. Ferrante és a pápa között Milánó–Firenze–Velence-ellenes éllel született megállapodás hatására a nápolyi király követe, Aniello Arcamone, és a nápolyi érsek, Oliviero Carafa bíboros révén titokban kérvényezte fia bíborosi kinevezését. Ennek hamar híre ment a Kúriában, a milánói követ, Sacramoro da Rimini szinte azonnal jelezte ellenvéleményét a pápa előtt a nápolyi uralkodó ambíciójával szemben, és ligájuk képviseletére három másik személyt is jelölt Aragóniai János mellé,³⁸ ennek köszönhetően hosszan elhúzódó politikai kérdés lett az ügyből, amely állásfoglalásra készítette a bíborosokat is.³⁹ Marco Pellegrini a pápa mellett tevékenykedő két, befolyásukról ismert unokaöccsének, a Nápoly-ellenes Girolamo Riario grófnak és a vele szemben álló, az akkor Nápoly-barátságáról ismert Giuliano della Rovere bíborosnak tulajdonított nagy jelentőséget e kinevezések körüli harcban.⁴⁰

³⁸ Sacramoro jelöltjei voltak: a milánói herceg Galeazzo Maria Sforza testvére, Ascanio Sforza, a velencei Pietro Foscari, míg a firenzeiek jelöltjét nem nevezte meg. Pellegrini 2002: 46.

³⁹ Ascanio Sforzának és Aragóniai Jánosnak, pontosabban a Sforza- és Aragóniai-családnak 1476 és 1477 között a bíborosi kalapért folyó harcát Ascanio Sforza életrajzában Marco Pellegrini dolgozta fel. Pellegrini 2002: 46–49, 57–62.

⁴⁰ Pellegrini 2002: 47. Girolamo Riario a Sforzákkal való rokonság miatt is támogatta egy Sforza-bíboros kinevezését, felesége ugyanis a milánói herceg házasságon kívül született lánya, Caterina Sforza volt.

A kinevezések ekkor elmaradtak, ám ennek ellenére Ferrante király nem tett le fia kardinálissá kreálásáról. Május folyamán az uralkodó újabb levelet írt a pápának az ügyben. Erről olvashatunk a ferrarai hercegnek, Estei Herkulesnek beszámoló, János udvarában szolgáló familiáris, Perotto Vesach levelében,⁴¹ aki azt is tudni vélte, hogy urának kinevezését a Bíborosi Kollégium egyes tagjai – pl. az alkancellár (Rodrigo Borgia) – nem támogatták, de a kardinálisok mégis kedvező döntést hoztak.⁴²

Egy másik forrásból, Ammannati Piccolomini Francesco Gonzaga bíboroshoz írt leveléből a kardinálisok dilemmájáról értesülünk. A probléma lényegét így foglalta össze a szerző: „Leveled záradékában említetted, hogy a pápa új bíborosok kinevezésére hajlik, méghozzá köztük a király fiával; nem is kell mondanom, kedves atyám, mindkettő súlyos dolog, de az utóbbi sokkal súlyosabb. Miért mondanám ezt, ha nem azért, mert te isteni előrelátással megáldva mélyebben és jobban ismered ezeket a dolgokat, mint bárki más? De nézd csak, te mantovai, aki e pápát előmozdítottad: ha a nápolyi megkapja a bíborosi kalapot, a milánói ki lesz rekesztve. És vajon mit gondol majd Galeazzo Maria⁴³ testvére Rómába küldéséről, és a te tanácsodra felajánlott százezer aranyról, és rólad, aki nemcsak hogy nem tértél vissza, de mintha elrepültél volna? Ugye végre megérti, hogy még a leggyorsabb lovaival is csak kárt és szégyent hozott magára, és hogy az eredmények Isten kezében vannak, nem az ő tanácsaiban? De ezek a dolgok a te leveledre tartoznak.”⁴⁴ A két bíboros tehát nemcsak azt nem nézte jó szemmel, hogy testületük létszáma növekszik, hanem azt sem, ha a politikai mérleg nyelve a nápolyi vagy a milánói oldal felé billenne. A Bíborosi Kollégium létszámának növekedését mégsem tudták megakadályozni, az 1476. decemberi titkos konzisztóriumon öt újabb személyt emelt fel IV. Sixtus.⁴⁵ Az uralkodók játszmájának első fejezete

⁴¹ Vesach életrajzát felvázolja és a levelet közli: Kuffart 2024b.

⁴² „*Et più avviso vostra signoria como la maestà del signor re ave deliberato che lo signor don Joanne sia cardinale, et avene scricto di sua propria mano alo papa, alo quale ave risposto che èy conteto farelo per ben che ce sono stati alcuni cardinali assai contrarii, como èy el vice cancellieri, et roan puro èy stato concluso del sì.*” Kuffart 2024b: 61.

⁴³ Galeazzo Maria Sforza, milánói herceg (1466–1476).

⁴⁴ „*Erat epistolae tuae brevi inclusa significatio de inclinante ad novam cardinalium ordinationem pontifice et regio filio inter illos futuro; utrumque, mi pater, ut grave, sic non necessarium, sed multo postremum hoc gravius. Cur ita sic dicerem, ni tu (qua es, ad futura praevidenda divinitate) plenius interiusque illa cognosceres? Sed heus, Mantuane, pontificis huius creator, si Neapolitanus accipitur, Mediolanensis excluditur; quid Galeacius Maria de missione germani fratris ad Urbem et centum milibus, te sponsore, oblatis, et tuo non reditu, sed volatu, putabit? Nonne tandem intelliget citissimis iumentis suis invectum sibi damnum et dedecus Deique, non consiliorum suorum, esse exitus bonos? Sed haec ad litteras tuas.*” Ammannati Piccolomini levele Francesco Gonzagának, 1476. július 28. Cherubini (ed.) 1997: 2061. 871. szám (fordítás tőlem – Sz. B.).

⁴⁵ Az 1476. december 18-i konzisztóriumon Jorge da Costa lisszaboni érseket, Charles de Bourbon lyoni érseket, Pedro Ferriz tarazonai püspököt, Giovanni Battista Mellini urbinói püspököt, valamint ifj. Pierre de Foix vannes-i püspököt emelte a bíborosok közé IV. Sixtus. Eubel 1914: 17; Pellegrini 2002: 48–49.

azzal zárult, hogy sem a milánói, sem a nápolyi jelölt nem lett kardinális. Aragóniai János kinevezése azonban csak idő kérdése volt.

Szinte ezzel egy időben, 1476. december 26-án Galeazzo Maria Sforza milánói herceg merénylet áldozatává vált. A Milánóban kialakult belviszály rontotta Ascano Maria Sforza bíborosi kinevezésének esélyeit.⁴⁶ Ezzel párhuzamosan Aragóniai Jánost Nápolyban (és talán Rómában is) kvázi bíborosnak tekintették. Ezt tanúsítja Ammannati Piccolomini 1477. február elején hozzá küldött levele, amelyhez egy, a bíborosi tanácsadás mivoltáról írt másik művét csatolta, s amelyet a következőképp ajánlott pártfogoltjának: „Ezt most neked is elküldöm, mert mindig jó ítélettel vagy mindenről, és a tanulás dolga szívedhez közel áll, és mivel köztünk még újnak számítász, szeretném, ha még megérkezésed előtt ízelítőt kapnál belső ügyeinkből.”⁴⁷ Nincs kizárva, hogy a pápa mellett titkári szolgálatot ellátó kardinális tudott János esetleges bíborosi kinevezéséről. A Jacopo bíboros leveleit kiadó Paolo Cherubini egy másik, 1477. január elején kelt írása végén álló kritikai jegyzetében olvasható, hogy egy kéziratban e levelet egy IV. Sixtus nevében Aragóniai Jánosnak írt válasz követi, amelyben a pápa megköszönte az „*in pectore*” bíborosnak az őt dicsérő szavait.⁴⁸ Ezt erősíti Jacopo Gherardi naplójában az első legációjából hazatérő János bíborost bemutató sorok: „három évvel ezelőtt emelték bíborosi rangra, jóllehet már néhány hónappal korábban viselhetette a bíborosi méltóság jelvényeit, kivéve a bíbor kalapot, amelyet – úgy hallottam – eddig senki sem kapott meg azelőtt, hogy teljes jogú bíboros lett volna. Szenátorrá való kinevezéséről hosszasan vitáztak a bíborosok között; végül azok győztek, akik támogatták megválasztását. Az én paviai mesterem ellenezte.”⁴⁹

A bíborosok létszáma ekkor 25-ről 30 főre emelkedett, közülük hárman Rómától távol éltek (Pierre Foix és Charles de Bourbon Franciaországban éltek életüket, míg Jorge Costa 1484-ben Rómába költözött), ketten pedig a Kúriában, a pápa jobbkezeinek számítottak.

⁴⁶ A Galeazzo Maria Sforza halálát követő új berendezkedés ellen a megmaradt Sforza-fivérek puccsot készítettek elő. Ennek sikertelensége miatt a testvéreknek menekülniük kellett a városukból. Pellegri 2002: 57.

⁴⁷ „*Mitto item ad te, ut, quando bene de omnibus iudicas et studiosa opera tibi sunt cordi tyroque adhuc inter nos es, gustum aliquem de interioribus nostris ante adventum accipias.*” Cherubini (ed.) 1997: 2120. 906. szám (fordítás tőlem – Sz. B.).

⁴⁸ „*Colloco prima della lettera ai Fiorentini due epistole che l'Ammannati scrisse per conto di Sisto IV (cfr. la lettera precedente, a proposito di questo particolare impiego del cardinale da parte del pontefice), entrambe prive di datazione, la prima a Giovanni d'Aragona in lode dei sentimenti di gratitudine del cardinale «in pectore» verso il pontefice (minuta o copia, di mano di segretario in C, c. 195r [196r]; Z, c. 323r; J, 663, pp. 890-891; edita in CIACONII Vitae, III, col. 69-70; cfr. HAUSMANN, Armarium 39, pp. 171-172).*” Cherubini (ed.) 1997: 2114. Ammannati Piccolomini Antonello Petruccihoz 1477. január elején írt levelét követően. Ugyanezt a levelet a Chacon 1478 januárjára keltezte a hivatalos kinevezést követően. Chacon 1677: 69–70. Érdeemes azonban fontolóra venni, hogy egy évvel korábbi levélről lehetett szó.

⁴⁹ „*...superiore triennio ad cardinalatum assumptus, cum tamen prius aliquot menses uteretur insignibus, purpureo pileo excepto, quod audio ante huc nemini concessum fuisse. prò huius senatoris assumptione diu inter patres certatum est; vicerunt tandem, qui creandum censuerunt. Papiensis mei sententia in contrarium fuit.*” Gherardi 1904, 23–24. (Fordítás tőlem – Sz. B.) Érdekes ellentmondásnak tűnhet Ammannati Piccolomini állásfoglalása, azonban ismert, hogy érveit a Bíborosi Kollégium szenátori modell szerinti

Mindezek alapján feltehető, hogy a nápolyi király fia már 1476 decemberében „*in pectore*” bíboros lett.⁵⁰

Kik állhattak János mellett a Gherardi által említett, az Aragóniai herceg felemelése körül zajló vitában? A Pellegrini által megnevezett, ekkor Nápoly-barát politikát követő Giuliano della Rovere mellett Rodrigo Borgia neve hozható még szóba. Perotto Vesach fentebb idézett jelentése szerint ő volt az, aki akadályozta a kinevezést.⁵¹ Ha ez igaznak tekinthető, források hiányában nehezen érthető az alkancellár szembenállása IV. Sixtusszal vagy épp I. Ferrantével. 1477 decemberében, János hivatalos bíborosi kinevezését követően épp a nápolyi herceget támogató magatartásáról értesülünk. A paviai püspök gratulációjában megemlíttette, hogy Rodrigo Borgia volt az, aki mindent megtett bíborosi kinevezéséért, ezért őt ajánlja a herceg figyelmébe, vele érdemes jóban lenni, szavára adni.⁵²

A bíborosi kalap ünnepélyes átadására fényes ünnepség keretében 1478. január 25-én Nápolyban került sor.⁵³ Ezt követően viszont az ifjú bíboros nem indult útnak, hogy elfoglalja helyét hivatalársai között, hanem továbbra is többnyire Nápolyban tartózkodott.⁵⁴ Minthogy római bevonulása váratott magára, a mentora egy 1478 februárjában írt levélben biztatta pártfogoltját, szánja el magát a római útra, mert

kialakítása mellett sorakoztatta föl. Aragóniai János személye nem illett az általa elképzelt képbe, mivel a nápolyi befolyás túlzott növekedésétől félt. A pápa döntését követően továbbra is mentorként viselkedett az ifjú bíborossal szemben, aki – úgy tűnik – hajlott a mentorált szerepre.

⁵⁰ Az „*in pectore*” bíboros megnevezést a ki nem hirdetett bíborosi kinevezésekre használták. A pápa bejelentette a kinevezés tényét, de nem nevezte meg a személyt, így jogilag a titkolt személy nem rendelkezett a bíborosi jogokkal és kötelességekkel. Nincs információnk arról, hogy IV. Sixtus az 1476. decemberi konzisztóriumon vagy azt követően „*in pectore*” kinevezést tett volna, ennek ellenére a források erőteljesen utalnak egy hasonló jogi aktusra.

⁵¹ Az idézetet lásd a 40. jegyzetben.

⁵² „Ezek az én okaim arra, hogy tiszteljem és a legnagyobb szeretettel viszonyuljak iránta, nem az ambíció hízelkedése, hanem az összegyűjtött erények mérlegelése alapján. Ha a te nagyságod ugyanilyen érzéseket táplál iránta, amint azt a leveleid tükrözik, akkor hálával érzel és ítéled meg őt. [...] Ő mindent megtett érted, amit lehetett; az érted való küzdelem élére állt, és addig nem nyugodott, amíg az ügyeidet biztonságban nem tudta. És amikor közénk ülsz, te is rájössz, hogy milyen nagy díszedre válik ő. Bár királyi sarj vagy, és véred révén királyokat és fejedelmeket érintesz, mégis egyedül nem érthetsz el mindent. A barátok hűsége nélkülözhetetlen, ezt sokszor fogod tapasztalni.”

„*Eae meae sunt in dignationem suam summi amoris summaeque observantiae causae, non lenocinio ambitionis, sed iudicio virtutum collectae, si eodem in eum animo est amplitudo tua, ut litterae praeferunt grate sentiens et iudicans. [...] potuit pro te, quae voluit, contentionum pro te ducem se praebuit, nec ante quievit, quam in tuto positam rem tuam cognovit. Eundem quoque, cum inter nos co(n)sedebis, magno tibi ornamento esse intelliges. Licet enim filius regius sis, licet sanguine et adfinitatibus reges principesque contingas, per te tamen non omnia poteris. Necessariam amicorum fidem persaepe videbis.*” Ammannati Piccolomini levele Aragóniai Jánoshoz, 1477. december 10. után, Cherubini (ed.) 1997: 2181. 944. szám (fordítás tölem – Sz. B.).

⁵³ A rövid beszámolót lásd Notar Giacomónál. Notar Giacomo 1845: 140.

⁵⁴ Nápolyon kívül a Montecassino alatti San Germanóban töltött huzamosabb időt. Részletes itineráriuma egy másik, megjelenés alatt álló tanulmány függelékében olvasható: Szádóczi [2025a].

késlekedése, amelynek okát ő nem ismeri, sok negatívummal járhat: elveszítheti eddigi támogatói jóindulatát, és úgy tűnhet, mint aki csupán a címre hajtott, az ezzel járó kötelezettségeket viszont már nem vállalja. Ha közösséget vállal a római bíborosokkal, gyorsan megtanulja ennek a csoportnak szokásait, ehhez azonban a Kúriában kell lennie. Ami pedig feladatait illeti, abban barátai támogatni fogják, sőt meggyerő mivoltával akár új barátokra is szert tehet.⁵⁵ Ammannati Piccolomini levelében tökéletesen összefoglalta a Bíborosi Kollégium álláspontját mentoráltjával kapcsolatban, emellett összegezte a testületi identitás legfontosabb elemeit: a címmel járó kötelezettségeket, a vallásos alázatosságot, a kapcsolattartást a Rómában lévő társakkal és az egyházzfővel, a rítusokat, szokásokat és hagyományokat, valamint magát Rómát, mert ez az a hely, ahol mindezeket meg lehet tanulni.

⁵⁵ „Creatus iam dudum es cardinalis et tribus prope iam mensibus solemni more apud nos publicatus, pileus etiam contra veterem patrum consuetudinem missus, accumulata denique omnia, quae pertinere ad significationem nostri in te animi possunt. Expectabaris post haec Romae quamprimum, ut pontifici benedictionis suae opus ostenderes et praesentia regiae prolis curia lactaretur. Distulisti in hunc diem ac differs, nec, quando sis venturus, ullis litteris nuntiisve accipitur. Credo id sine causa non esse patremque sapientissimum bene omnia de filio cogitare. Etiam illum adtendo non satis considerati hominis esse in tanta instic praevideiia rerum aliter suadere. [...] Haec nunc tam longa mora in tanta loci propinquitate et in tam diu expetito cardinalatu non minus facile referri ad temporum condicionem, quam ad tuas res domesticas potest. Ut videlicet consortio illius digni non iudicemur, cuius domus se a nobis offensam existimet. Hoc primum me movet, medicamenta non exulcerationes probantem. Liberae, ut scis, sunt cuique cogitationes suae ac suspensiones magisque in malum semper, quam bonum, inclinant iudicia. Adde quod, cum tantus sis, quantum Deus esse te voluit, accepisse iam cardinalatum et tamen ad locum exercendi cardinalatus non venire, significare forsitan malignis animis potest re videlicet dignitatem ipsam in pretio habere, munera dignitatis despiciere et ornamenta eius probare, de ornamentorum consortibus non bene sentire. Libere tecum loquor, nil a tua mansuetudine praeter commendationem praesentis officii expectans: vide nunc contra, quid lucri ex praesentia colligam. Duo primum haec mala, quae monstro, uno adventu defugies. Proxime autem aestimare beneficentiam acceptam videre, nec tam regis, quam nostris titulis insignem te credere, quod ad opinionem religiosae humilitatis plurimum pertinet. [...] Tu quoque, cui a Deo gratia et dexteritas est, per te ipsum multa et per amicos perficere apud eum in publicis poteris, cum natura clementi ac facili sit incedentique secum fideliter nil ab eo sit expectandum. Porro autem gaudio ingenti eos adficies, qui tuam praestantiam venerantur teque in suis privatis adiutorem proponunt. Quos cum in adsequendo cardinalatu suffragatores habueris, aequum est, ut consuetudinis quoque tuae nunc velis esse particeps. Ii vero tam diu tu a causa nil se egisse putabunt, quam diu tu a fructu adeptae rei abstinebis. Confirmabis quoque in diem magis hos, quos dico et quos nunc habes amicos. Quos vero non habes, etiam suavitate morum adsiduam gratificandi diligentia tibi ascises, ut huic fructui nil antefendum existimem. [...] sunt apud nos nostra instituta, sunt mores, sunt ritus, sunt caerimoniae, a patribus ante tradita et in hunc diem cura ingenti servata. Haec ignorare imperitiae cuiusdam esse videtur, ineleganter tractare naturae bebetis atque ineptae. Quanto ergo maturius venies, tanto ocus discis perfecti cardinalis opus implere. Etsi enim ingenio secundo ac facili sis tuaeque religioni addi quicquam vix possit, est tamen aliquid in nostris officiis, quod Romae melius, quam alibi, discitur. [...] Promitto enim, expectatus advenies. Summa te laetitia pontifex, summa patres, summa omnis curia excipiet neque ex adventu novi alicuius cardinalis tantum gaudii vel susceptum esse hactenus, vel susceptum iri in futurum intelliges. [...] Quare, si ad veniendum inclinas, ad veniendum te firma; si ad veniendum te firmas, ad veniendum te praepara; si ad veniendum te praeparas, regio apparatu dimisso, illum adsume et cum eo accelera, qui non tam divitem, quam moderatum et religiosum cardinalem ostendat.” Cherubini (ed.) 1997: 2196–2199. 953. szám.

Sajnos levelében nem nevezte meg, kik János bíboros barátai. Az általános itáliai politikai viszonyokat figyelembe véve az 1478 februárjában élő 36 bíborosból,⁵⁶ akik közül mintegy 20–24 tartózkodott a pápa közelében,⁵⁷ a Nápoly-barát kardinálisok száma ekkor elég jelentősnek tűnt.⁵⁸ Az említett két – Borgia és Ammannati Piccolomini – bíboroson kívül a nápolyi érsek Oliviero Carafának, a katalán–aragóniai érdekeket védő Ausias Despuignek, az ekkor épp Nápoly-barát della Rovere-klánnak, azaz a tekintélyes Giuliano bíborosnak, az ő pártfogoltjának, Giovanni Battista Cibónak (a későbbi VIII. Ince pápának) és IV. Sixtus pápa rokonainak (a többi della Rovere) a jóindulatát is maga mögött tudhatta. Bizonyára nem volt vele ellenséges a burgundiai Philibert Hugonet (tekintettel az ekkor még gyümölcsöző burgundi–nápolyi kapcsolataira)⁵⁹ és Jorge da Costa lisszaboni érsek sem. Hasonló állásponton lehetett a pápai hivatalnokok közül felemelt Giovanni Battista Mellini és a katalán érdekeket a Római Kúriában szolgáló Pedro Ferriz is, ők azonban János bíboros bevonulását már nem érthették meg.⁶⁰ Az épp bolognai legátusként tevékenykedő Francesco Gonzaga – úgy tűnik – paviai barátja véleményét osztotta.

⁵⁶ Az 1477. decemberi konzisztóriumon IV. Sixtus hét új bíborost kreált: Cristoforo della Rovere tarentaise-i érseket; Girolamo Basso della Rovere maceratai püspököt; Georg Hessler würzburgi papot; Gabriele Rangoni egri püspököt; Pietro Foscari trevisói püspököt; Aragóniai János tarantói érseki adminisztrátort; Raffaele Sansoni Riariót (aki szintén a pápa egyik unokaöccse volt). A következő év februárjában Cristoforo della Rovere halála miatt a pápa egy másik rokona, Domenico della Rovere került a Bíborosi Kollégiumba. Így nem változott az 1477-ben kialakult 36 fős létszám. Eubel 1914: 18.

⁵⁷ Nagyon változó mennyiségű – általában csekély vagy még csekélyebb – szakirodalom áll rendelkezésünkre a bíborosok római tartózkodását illetően. Csupán az olasz életrajzi lexikonban szereplő kardinálisok életútját tartalmazó szócikkek adatai állnak rendelkezésünkre, amelyek elnagyolt információkat tartalmaznak az adott személyről, így többek között tartózkodási helyéről. Emiatt a pápa környezetében fungáló bíborosok számáról csak becsléseim vannak. A fenti 20–24 fő valójában 17 és 26 fő között lehetett. János bíborossal együtt mindössze tíz főről tudjuk biztosan, hogy nem tartózkodott 1478 februárjában Rómában. Ők franciaországi, magyarországi, birodalmi és katalán egyházmegyékből teljesítettek szolgálatot.

⁵⁸ Természetesen erősen hipotetikus és módszertanilag ingatag az alapján szétválasztani a bíborosokat, hogy nápolyi–pápai, illetve velencei–milánói–firenzei „pártállásuk” szerint kik lehettek János bíborossal barátságosak, illetve kik válhattak ellenfelévé, ellenségévé. Épp Jacopo Ammannati Piccolomini a példa annak illusztrálására, hogy nem lehet sematikusan egyszerűsíteni a rendszerezést. Ő, bár úgy tűnik, jó viszonyt ápolt az Aragóniai-házzal, nem támogatta János kinevezését, mert azt a Bíborosi Kollégium érdekeivel ellentétesnek vélte. Ugyanakkor felemelését követően nem fordult el tőle, továbbra is baráti viszonyt ápoltak. A kardinálisok egy része sem polarizálódott mindenáron az itáliai politika mentén. A feltett vizsgálati szempontot így azzal a kérdéssel kellene kiegészíteni, hogy azok a bíborosok, akik az itáliai politikában nem érezték annyira érintettnek magukat, hogyan viszonyultak a Bíborosi Kollégiumnak a világi uralkodók által támogatott vagy a pápai nepotizmusból felemelt személyekkel való „felhígulásához”. Vajon ez predesztinálta-e kapcsolatukat? Miként alakult a IV. Sixtus által kreált és az őt megválasztó bíborosok közötti viszony? Ennek vizsgálata szétfeszítené e tanulmány kereteit, így ennek megválaszolására itt nem vállalkozom.

⁵⁹ Mátyás burgundi kapcsolatainak tárgyalása során Bárány Attila a nápolyi–burgundi diplomáciai kapcsolatokra is kitért. Erről bővebben: Bárány 2019.

⁶⁰ Mellini 1478. július 21-én, Pedro Ferriz 1478. szeptember 25-én hunyt el.

Nem ismert Francesco Todeschini Piccolomini és a Rómában élő Guillaume d'Estouteville roueni bíboros álláspontja, Angelo Capranica és Berardo Erolí pedig pártatlannak tűnik.

Sem a milánói, sem a velencei, sem a firenzei érdekeket támogató bíborosokról nem feltételezhető, hogy őszi barátsággal fordultak hozzá.⁶¹ Ők Girolamo Riario gróf oldalán a Nápoly-ellenes oldalt képviselhették, soraikban Marco Barbóval, Antonio Venierrel, Giovanni Battista Zenóval, Giovanni Michielllel, valamint a milánói Stefano Nardinivel és Giovanni Arcimboldival.⁶²

Ammannati Piccolomini buzdításainak nem lett fogadatja, János bíboros Rómába indulása még majdnem tíz hónapot várattott magára. Notar Giacomo megjegyzése, miszerint János apja parancsára kellenlenül indult hivatali útjára,⁶³ egybevág a paviai püspök észrevételével, aki szerint apja miatt nem indult még bíborostársai közé.⁶⁴ Ezekből jól kivehető, hogy az Aragóniai-ház érdekeinek szem előtt tartása fontosabb lehetett a baráti jótanácsnál. Késlekedésének hátterében a Pazzi-féle összeesküvés hatására kirobbanó háború is állhatott, amely a bizonyos kardinálisok közti politikai ellentéteken egyáltalán nem enyhített.

1478 végén mégis útnak indult. December 8-án még Nápolyban tartózkodott, de Capua érintésével december 19-re Rómába ért.⁶⁵ Bevonulásán a beszámolók szerint a városban tartózkodó összes kardinális részt vett.⁶⁶ Az ezt követő időszak bíborosokkal való kapcsolattartásáról szinte alig található adat felhasznált forrásaim között:

⁶¹ Külön fejezetet érne az 1470-es évek itáliai politikájának alakulása. Milánó és Nápoly viszonyának alakulását az élő dinasztikus kapcsolatok (pl. Alfonso d'Aragona és Ippolita Sforza esküvője vagy Gian Galeazzo Sforza és Isabella d'Aragona házassága) ellenére is részben a milánói hercegek franciabarát politikája, részben Milánó Firenzével való szövetségi kapcsolata határozta meg. A nápolyi király Merész Károly burgundi herceg haláláig (1477. január) franciaellenes politikát folytatott (1477-ben szóba került Federico herceg milánói hűbérbe való iktatása is), 1478-tól XI. Lajos és I. Ferrante között javult a viszony az Anna de Savoya és Federico d'Aragona közt létrejött frigy miatt. Anna 1481. évi halálát követően ismét ellenségesé vált a nápolyi–francia viszony. A milánói–nápolyi kapcsolatok alakulásában fordulópontot 1479 ősze hozott, amikor Ludovico il Moro az Aragóniai-ház támogatásával Milánó urává vált. Ettől kezdve Aragóniai János 1485-ben bekövetkezett haláláig a két állam között jó viszony volt. A nápolyi–francia viszony alakulásáról és a házasságról lásd Russo 2018: 129–138, valamint Galeazzo Maria Sforza rövid életrajzát, Vaglianti 1998. Ludovico il Moro hatalomra jutásának körülményeiről röviden Szádóczki 2024: 189–193.

⁶² Nem tisztázott, hogy Marco Barbón kívül hány velencei bíboros tartózkodhatott a pápai udvarban. A milánói herceget érdekeit Galeazzo Maria Sforza 1476 decemberében bekövetkezett haláláig Nardini bíboros védte, de az új vezetéssel való viszonya gyorsan megromlott, és amikor Nardini 1479-ben megbetegedett, Arcimboldi bíborost szerették volna a milánói érseki székbe ültetni. Esposito 2012.

⁶³ „*Adi xviii de decembro. 1478. per ordine del Serenissimo Re ferrando primo lo Reuerendissimo don Ioanne suo figlio fo mandato in Roma contra la sua volunta.*” Notar Giacomo 1845: 143.

⁶⁴ Lásd az 54. jegyzetben idézett levélrészlet első felét.

⁶⁵ Útvonalát lásd itineráriumában, Szádóczki [2025a].

⁶⁶ „*Dec. 19 die Sabbati Joannes de Aragonia s. Adriani diac. card., filius Ferdinandi regis (Siciliae), intravit Urbem per portam s. Joannis Laterani, et ipsa die fecit prandium apud s. Joannem Later. unacum pluribus*

a hivatalaival való érintkezés elsősorban élőszóban, személyes találkozókra zajlott. A rendelkezésre álló dokumentumok közül mindössze egy, nővéréhez, Eleonóra ferrarai hercegnéhez írt ajánlólevele az, amely alapján János kardinális Pietro Foscari bíborossal való jó viszonya feltételezhető: a címzettől kérte, hogy a Foscarival közös reggiói szolgálattevőjüket helyi javadalmak szerzésére méltassák.⁶⁷ Foscari, aki az 1478-ban kitört háború miatt megszakadt kapcsolatokat volt hivatott pótolni, 1479-ben a Velencei Köztársaság és a pápaság közötti közvetítői szerepet játszotta Rómában.⁶⁸ A király és a Serenissima közti titkos tárgyalások a két bíboros személyén keresztül is folyhattak. Kettejük kapcsolatáról azonban jelenleg ez az egyetlen adat áll rendelkezésre. Hogy Aragóniai János az egyház hálózatát messzemenően használta családja politikai érdekeinek megvalósítására, arról egy milánói követjelentés tanúskodik. Az ifjú bíboros a firenzei érseken, Rinaldo Orsinin keresztül titokban környékezte meg Lorenzo Medicit, aki egyébként Orsini érsek sógora volt, hogy a firenzeiek – élükön Lorenzóval – keressék Rómában János bíborost, mert közvetítésével békétárgyalásokat folytathatnak a nápolyi királlyal.⁶⁹

Ezzel egy időben, 1479 áprilisában kapta Ausias Despuiggal együtt legátusi kinevezését. Ez a kardinálisok körében nagy presztízzsel járó feladat, bárki álljon is a kinevezés hátterében,⁷⁰ mindenképp növelte a testületen belüli elismertségét.⁷¹ Minden bizonnyal családja is komoly súllyal esett a latba, amikor legációja elején a pápai–nápolyi aktuálpolitikai szempontból fontos, a Milánót elfoglaló Ludovico Sforza „elismerésének” kifejezését is rá bízták.⁷²

card.; deinde facto prandio fuit associatus per omnes card. de ecclesia s. Joannis usque ad palatium s. Petri.” Eubel 1914: Appendix I, 42. 399. szám.

⁶⁷ „*Illustrissima Domina Domina Soror mea observandissima commendamus, Lodovico de li Cantarelli nobile cittadino vostro di Regio, homo virtuoso et da bene et antiquo et caro servitore del reverendissimo cardinal Foscari, e tutto mio et a mi deditissimo. Unde haverò a singular piacere che la vostra illustrissima signoria gli conceda, secundo la supplicatione: la qual per suo nome serà poretta possa haver beneficii ne le terre de vostra illustrissima signoria et maxime in Regio, et ne la sua diocesi, la qual cosa faciendo vostra excellentia, come siamo certi, farà cosa non solamente a mi, ma etiam al prefato reverendissimo cardinale gratissima. Foelix valeat illustrissima dominatio vostra. Romę XXIII. Maii MCCCCLXXVIII.*” Aragóniai János levele Aragóniai Eleonórának, 1479. május 24. ASMo, ASE, Cancellaria, Carteggio con principi esteri, b. 1317/37. fasc. 2.

⁶⁸ Del Torre 1997.

⁶⁹ Érdemes megjegyezni, hogy ugyanebben az időben – úgy tűnik, Aragóniai Jánostól függetlenül – Oliviero Carafa nápolyi érsek-bíboros is a Firenze és Nápoly közötti közvetlen megegyezést sürgette Pier Filippo Pandolfini firenzei követnek írt levelében. Jacopo Ammanati Piccolomini pedig a milánói követet, Giovanni Angelo Talentit győzködte arról, hogy Milánó (és Firenze) a nápolyi királyon keresztül találhat békét. A Firenzében tartózkodó Talenti milánói hercegekhez írt levelének részletét közölte Rubinstein (ed.) 1981: 82–83.

⁷⁰ IV. Sixtus – a bíboros szónoki és diplomáciai kvalitásai mellett – bizonyára Aragóniai Ferdinandra való tekintettel vagy akár az ő kérésére bízta a király fiára a kényes feladatot.

⁷¹ A legáció presztízsemelő szerepére vonatkozóan lásd Kalous írását. Kalous 2017: 103–123.

⁷² Erről bővebben lásd Szádóczki 2024.

Legációjának elején komoly veszteség érte: meghalt mentora, Jacopo Ammannati Piccolomini.⁷³ Az elhunyt bíboros öröksége Aragóniai János és Francesco Gonzaga ismeretsége. A paviai püspök néhány levelében nagy lelkesedéssel említette barátjának az ifjú nápolyi herceget,⁷⁴ kettejüket minden bizonnyal az ő levelei kötötték össze. A közös barát halála mindkettőjüket őszinte fájdalommal tölthette el.⁷⁵ A Bolognában legációt teljesítő Gonzaga bíboros örömmel nyugtázta, hogy a szeptember elején Magyarországra induló legátussal végre személyesen találkozhat. Erre János bíboros ferrarai rokonlátogatása miatt mégsem került sor. Ebbéli fájdalmát Gonzaga két levélben is jelezte, valamint hűségéről és odaadásáról is biztosította őt.⁷⁶ Az elmaradt alkalmat 1480 augusztusában, a legátus hazatérése során, annak ferrarai látogatásakor Mantovában pótolták.⁷⁷ Gonzaga keveset tartózkodott a Kúriában, így kapcsolatuk

⁷³ A bíboros 57 évesen, 1479. szeptember 10-én hunyt el San Lorenzo alle Grotte di Bolsena településen.

⁷⁴ Cherubini (ed.) 1997: 2222–2225. 966. szám; 2226–2228. 968. szám.

⁷⁵ Sajnos nem maradt fenn Aragóniai Jánostól Ammannati Piccolominin gyászoló vagy akárcsak róla említést tevő írása. Kettejük kapcsolatának barátságként való értelmezése erősen hipotetikus, de a paviai püspök János bíboroshoz írt leveleinek szövege, stílusa alapján feltételezem, hogy kettejük viszonya igen bensőséges lehetett, és a kollegialitásnál mélyebb volt.

⁷⁶ „Reverendissimo, etc. Expectatio reverendissime dominationis vestre fuit mihi iucundissima, ut, quod iam antea diu optaveram, possem illam copiam pro officio servitutis mee et venerari, et alloqui. Ego, et hi magistratus, quoad fieri a nobis poterat, omnia paraveramus ad illam honorifice gratanter que suscipiendam. Verum ubi rescitum est illam per aliam veram divertisse, concidimus vero, et ego imprimis dolui frustratum esse me tanta spe, tanto fructu iucunditatis et consolationis, quam eram ex illius adventu percepturus. Mei ex urbe mihi affirmaverant eam omnino Bononiam petituram. Quo id mihi certius fuerat repromissum, eo sublatam esse mihi hanc occasionem gravius tuli. Non potui presens officium aut indicium aliquod fidei, et devotionis mee erga reverendissimam dominationem vestram prestare. Absens si potero, non omittam aliquod, quod illi gratum fore exestimem. Erimus et quoque simul, et illa promptiorem et commodiorem votis ac mandatis suis heberit servitorem suum. Interim quamdiu aberit bene valeat. Sim cogitatus, et conatus omnes sui felices, et ad nos incolumis revertatur. Commendo me humiliter Reverendissime Dominationi Vestre. Bononie XII. Septembris MCCCCLXXVIII.” Francesco Gonzaga Aragóniai Jánosnak, 1479. szeptember 12. ASMn, AG, b. 2896, libro 96, 15r.

„Reverendissime etc. Postquam mihi non licuit videre, et coram venerari reverendissimam dominationem vestram ut optabam, ita exigente ipsorum conditionem, fuit mihi saltem gratissimum de illius statu, et sua in me benivolentia, ac gratia ex illius familiari uberius cognoscere, cui gratias maximas habeo pro his omnibus quo mihi per eum nunciare dignata est. Ego adventus reverendissime dominationis vestre eram concupidissimus, sed veritus periculum illius ex transitu Faventino eo adducor, ut minus graviter feram me tanto desiderio fraudatum esse. Repetam quod paulo ante scripsi, me esse illius deditissimum servitorem. Cui ubi maior suberit serviendi occasio, tanto gratius fuerit id praestitisse. Commendo me et reverendissime dominationi vestre que benevaleat. Bononie XVIII. Septembris 1479.” Francesco Gonzaga Aragóniai Jánosnak, 1479. szeptember 19. ASMn, AG, b. 2896, libro 96, 26v.

⁷⁷ A találkozó előkészületeiről a mantovai állami levéltárban Federico Gonzaga levelei közt található néhány misszilis, amelyekből a bíborosok találkozásának részletei nem ismerhetők meg. Ezek feldolgozása nem tartozik a dolgozat tárgyához. ASMa, AG, b. 2897, libro 100, 53r skk.

inkább két humanista műgyűjtő egymásra találásának tekinthető, semmint politikai számításból létrejött érdekközösségnek.⁷⁸

***A második római tartózkodástól a ferrarai–velencei háborúig
(1480. szeptember 1.–1482. április 23.)***

Második, hosszabb római tartózkodásakor – ez közvetlenül első legációja utánra, 1480. augusztus 31. és 1481. július vége közé esett – megváltozott politikai viszonyok várták: Firenze és Nápoly lezárta a Pazzi-háborút, IV. Sixtus is kénytelen volt békét kötni Lorenzo Medicivel. Milánóba az Aragóniai-házhoz közel álló vezetés került.⁷⁹ Az ebből a helyzetből fakadó sérelmeket és ellentéteket ideiglenesen elfedte, hogy 1480 augusztusában a törökök elfoglalták Otrantót, ami széles összefogást eredményezett az itáliai államok között.⁸⁰ A pápaság és Nápoly közti kooperációban az egri püspök, az 1479 decemberétől Itáliában tartózkodó Gabriele Rangoni bíboros-legátus kapott fontos szerepet.⁸¹ Emiatt a magyar uralkodó képviselőjében is aktívabb időszak elé nézett: Hunyadi Mátyás számos ügyben kérte sógora segítségét, ezek nagy részét előmozdította.⁸² Ugyanakkor a ferrarai hercegi párnak írt leveleiből az is kitűnik, hogy más, soraiban meg nem nevezett bíborosok és egyházi hivatalos viselő személyek számára is hajlandó volt közbenjárni rokonainál.⁸³ Minthogy a kardinálisokkal való

⁷⁸ Rokoni szálak is fűzték a Gonzagákat az Aragóniaiakhoz: épp 1480-ban határozták el Isabella d'Este (Aragóniai János unokahúga) és Francesco II Gonzaga (Francesco Gonzaga bíboros unokaöccse) házasságát. Az adatra Kuffart Hajnalka hívta föl figyelmem, amit ezúton is köszönök.

⁷⁹ Általános viszonyokról lásd például Battioni (ed.) 2002: 7–19.

⁸⁰ Otranto ostromának történetét korabeli iratok kiadásával alaposan feldolgozta Daniele Palma. Palma 2013.

⁸¹ Kristóf 2019: 74–75.

⁸² Szádóczki [2025a].

⁸³ A ferrarai hercegi párnak írt, ebből az időszakból fennmaradt 18 levelében mindössze négy alkalommal kerülnek elő bíborosok. Ebből három alakommal név vagy tisztség alapján visszakövethető személyük, egy esetben kollektív kérelmezőként olvashatók. Ez utóbbi esetben a támogatott személy bíborosi támogatónak felkutatása révén azonosíthatóak lehetnének név szerint is a kardinálisok. Kronológiai sorrendben a következő bíborosok azonosíthatók:

Francesco Gonzaga neve a testvérének, Eleonórának írt levelének végén kerül elő, és vele kapcsolatban arról értekezik, mennyire örül annak, hogy a mantovai kardinálissal ismét találkozni fog, hisz hamarosan Rómába érkezik. „*Rengratio a signoria vostra de le cose scrive me fa fare le quale si siranno belle como la tovaglia ne sirò meglio fornito che lo papa. Ho grandissimo piacere che lo signor duca con la signoria vostra stiano bene con li figlioli, et spezialmente don Ypolito per essere facto sì bello, ma me dubito che questo figliolo che havete facto mo non li tolla el favore.* [1v] *Ho grande desiderio vedere el reverendissimo signor cardinale de Mantua a presto qui in Roma et tanto più ho piacere de sua venuta quanto vostra illustrissima Signoria me scrive li ha dicto non ve ne per altro si non per la lettera mia. Recommendatione a la signoria vostra illustrissima et la supplico me recomandi al illustrissimo signor duca et consorte da mia parte tutti li figlioli.*” Aragóniai János autográf levele Aragóniai Eleonórának, 1480. december 18. ASMo, ASE, Cancellaria, Carteggio con principi esteri, b. 1317/37. fasc. 2.

konkrét kapcsolattartásra vonatkozó dokumentum nem áll rendelkezésemre, csak hipotézis, hogy a Rómában tartózkodó bíborosok nagy részével együtt tudott működni, ezt hazája aktuális érdeke is megkívánta. Az első római tartózkodását vizsgálva is kitűnt, hogy a kardinálisok informális megbeszélések során hoztak komoly döntéseket, melyekről csak esetlegesen olvashatunk írásos forrásokat. Tehát az itáliai uralkodókat képviselő bíborosok Rómában tartózkodása minden államnak elemi érdeke volt. Az írott források hiányában főként következtetni tudunk egyes bíborosok szerep- és tekintélyváltozására. Aragóniai János esetében megállapítható, hogy tekintélyének csökkenése ebben a periódusban nem látszódik.

A Bíborosi Kollégium létszáma a hazatérését követő időszakban nem változott. 1480 tavaszán csak 30 élő tagja volt a testületnek, így az év májusában öt személyt kreáltak az elhunytak helyére.⁸⁴ A következő két évben mindössze egy fő távozott az élők sorából,⁸⁵ ez akár bizonyos állandóság látszatát is kelthette a tagokban. A ferrarai–velencei háború azonban a bíborosok újabb ellenségeskedését hozta.

A kapcsolatok alakulása a ferrarai–velencei háború alatt

(1482. május–1484. augusztus)

1480 nyarán létrejött egy szövetségi rendszer, a Nápoly–Milánó–Firenze által alkotott hármasság. A dinasztikus házasságokkal átszőtt szövetséghez csatlakozott Aragóniai János sógora, Estei Herkules ferrarai herceg. Kezdetben ennek IV. Sixtus is tagja volt, így a jelentősebb itáliai államok egy Velence-ellenes tömbben tömörültek. Azonban a *Serenissima* gyorsan felismerte, hogy a pápa unokaöccse révén, a romagnai birtokok felett rendelkező Girolamo Riario gróf területnövelő ambícióira alapozva könnyen e hármasság ellen fordítható. Ezt kihasználva a Pápai Állam Velence oldalára állt a következő katonai konfliktusban. Ennek kirobbanásában Ferrara játszott a egyik

Néhány bíboros megkereséséből ajánlja nővérének Giovanni Condulmer gróf urat. Aragóniai János levele Aragóniai Eleonórának, 1481. január 24. ASMo, ASE, Cancellaria, Carteggio con principi esteri, b. 1317/37. fasc. 2.

Estei Herkules előtt megemlékezik a jó emlékű ravennai bíborosról, Bartolomeo Roverelláról, és testvéréről, a szintén jó emlékű Lorenzo ferrarai püspökről, akik a címzett és az ő családja előtt is mindig nagy becsben álltak. Aragóniai János levele Estei Herkulesnek, 1481. május 8. ASMo, ASE, Cancellaria, Carteggio con principi esteri, b. 1317/37. fasc. 2.

Francesco Colonna apostoli protonotárius számára kérte sógora közbenjárását, aki a canossai apátságot kommandába kapta, és a megfelelő díjakat Juan del Milának, a Sancti Quattro Coronati bíborosnak ki is fizette. Aragóniai János levele Estei Herkulesnek, 1481. július 2. ASMo, ASE, Cancellaria, Carteggio con principi esteri, b. 1317/37. fasc. 2.

⁸⁴ Az 1480. májusi konzisztóriumon emelték fel Paolo Fregoso genovai érseket, Cosma Orsini trani érseket, Ferry de Clugny tournai püspököt, valamint két római család sarját, Giovanni Battista Savellit és Giovanni Colonnát is. Eubel 1914: 19.

⁸⁵ Cosma Orsini 1481. november 21-én hunyt el.

fő szerepet, mivel szövetségeseitől felbátorodva igyekezett enyhíteni Velencétől függő, alárendelt helyzetén, és vitáját, amely a Pó és Adige folyók közti Polesine terület birtoklása miatt alakult ki, sócsempészetrel tetézte. Ez sértette a velencei kereskedelmi érdekeket, ennek megállítására a velencei patríciusok egy csoportja zsoldos csapatokat bérelve fegyveresen lépett fel Ferrara ellen. Ezzel kitört a több mint két évig tartó ferrarai–velencei háború.⁸⁶

IV. Sixtus unokaöccsét támogatva Velence oldalán kötelezte el magát a háborúban. Emiatt a bíborosoknak dönteniük kellett: kiállnak a pápa mellett, és a velenceiek oldalára állnak, vagy a nápolyi–milánói–firenzei liga mellett köteleződnek el, a pápával és bíborostársaikkal szemben. Aragóniai János, aki 1482. február 14-én tért vissza Rómába, a kibontakozó háború miatt április 23-án elhagyta a várost.

Az eddig János bíborossal, valamint az Aragóniai-házzal szövetségesi vagy kollegiális viszonyban együttműködő bíborosok egy részéről a háború során kiderült, hogy rokoni kapcsolataik vagy egyéb érdekeltségeik miatt nem lehettek számára megbízható kapcsolódási pontok. Oliviero Carafa nápolyi érsek-bíboros római rokonsága miatt Rómában maradt,⁸⁷ sőt egyes esetekben az Örök Város vitáitól önkéntes száműzésbe vonuló Barbo protektori szerepét átvéve tevékenykedett a Pápai Kúriában.⁸⁸ A milánói bíborosok, Stefano Nardini és Giovanni Arcimboldi folyamatosan távolodtak a milánói érdekek képviselőitől (bár előbbi a firenzei érdekeket is szem előtt tartotta), így ők is Rómában maradtak,⁸⁹ Giovanni Battista Cibo molfettai püspöktől Nápolyban a királyságban fekvő birtokai miatt elvárták volna a pápával való szembeállást, mégsem így cselekedett.⁹⁰ Despuig bíboros, aki eredetileg az Aragóniai Királyság érdekeit képviselte Rómában, a háború ideje alatt betegségére hivatkozva visszavonult a kardinálisok testületétől, és csak 1482 decemberében tért vissza az Örök Városba.⁹¹ Az eredetileg a magyar királyt képviselő Gabriele Rangoniról kiderült, hogy inkább a velenceiek ügyével azonosul.⁹² Nem számíthatott a Nápoly-barát Colonna és Savelli bíborosokra sem: őket a nápolyiakkal való összeesküvés gyanújával 1482 júniusában letartóztatták, és az Angyalvárba zárták.⁹³ Lényegében a dinasztikus érdekeken valamelyest

⁸⁶ Fletcher 2017: 64–65. A háború történetének részletezése nem a dolgozat feladata. A ferrarai–velencei háborúról bővebben olvashatunk Francesca de Pinto tanulmányában. Pinto 2020.

⁸⁷ Carafa bíboros sógora a pápai csapatok helyettes parancsnoka, Giacomo Conti volt, valamint a liga követéinek távozását követően is Rómában maradt. Fletcher 2017: 66, 67.

⁸⁸ A beneficiumok kapcsán a velencei Barbo jelöléseit annak távollétében felkarolta Carafa. Erre hoz néhány példát Fletcher. Fletcher 2017: 67.

⁸⁹ Fletcher 2017: 66, 67.

⁹⁰ Fletcher 2017: 67.

⁹¹ Fletcher 2017: 67, 72.

⁹² Pártállását mutatja, hogy pl. 1483-ban a velencei bíborosokkal együtt bojkottálta az úrnapi ünnepesség előesti ceremóniáját. Más példákat is hoz Fletcher. Fletcher 2017: 72, 73.

⁹³ Fletcher 2017: 67. Kiszabadulásukra csak 1483. november 15-én, az új bíborosokat kreáló konzisztóriummal egy időben került sor. Fletcher 2017: 73.

felülemelkedő Rodrigo Borgia alkancellár, a pápa rokonságával ellenkező véleményt formáló Giuliano della Rovere, d'Estouteville, Jorge Costa és a mindkét oldalon harcoló rokonokkal rendelkező Francesco Gonzaga bíborosok maradhattak Aragóniai János számára a megbízható emberek a háború első évében. Végül ezek a bíborosok játszottak szerepet a pápa és a hármaskör közötti 1482. év végén létrejött békében is.⁹⁴

Összegezve a fentieket elmondható, hogy a János bíboros számára eddig szövetségesnek vagy inkább semlegesnek tekinthető hivatalársai közül hat-nyolc fő és a pápa is az Aragóniai-ház érdekeivel ellentétesen cselekedett, viszont a legtekintélyesebb bíborosok közül többen a nápolyiak oldalán, de főként a béke mellett álltak.⁹⁵

Nem kérdés, hogy János bíboros apja pártjára állt. Ez konkrét hadi feladatokkal is járt, mint Bonfininél olvasható: „letévén bíborosi kalapunkat, kénytelenek voltunk derekunkat karddal övezni, hogy a tengerparti vidéket a velencei hajóhad támadásától megoltalmazzuk.”⁹⁶ A pápai–velencei csapatok elleni harcokban való részvétel az egyház fő rosszállását váltotta ki, parancsára az évi kúriai jövedelmeit november elsejei hatállyal megvonták tőle, és szétszórták a jelen lévő huszonnégy kardinális között.⁹⁷ A pápa János bíborossal szembeni hozzáállása egy hasonló esetben a kardinálisokat is dilemma elé állította.⁹⁸ Ez az állapot egészen a pápa és a hármaskör közt fennálló

⁹⁴ Érdekeikről és a béke létrehozásában betöltött szerepükről lásd Fletcher 2017: 69.

⁹⁵ Az 1454. évi lodi béke után Itáliában egy hosszabb nyugodtabb időszak következett az addig egymással hadakozó államok életében. A későbbi évtizedek során három nagyobb konfliktus árnyékolta be ezt a békét: a francia befolyás növekedése, a török terjeszkedés, illetve az egymás rovására történő dinasztikus politizálás. A béke által létrejött itáliai egyensúly helyreállítása a dinasztikus pártpolitikán felülemelkedő bíborosok vágya volt.

⁹⁶ Muraközy (ford.) 1985: 190. „*nos quoque pontificis factione vexati non multis ante diebus invititis collegis ex urbe exivimus et interposita aliquantis per sacrarum rerum cura ad tutandum paternum regnum properavimus ac deposito cardineo pileo galeam subire coacti sumus, ut maritimam regionem a Veneta classe protegeremus.*” Liber II. 45. Apró (ed.) 1943: 64. Aragóniai János hadvezéri tevékenységéről nagyon kevés információ áll rendelkezésünkre, és izgalmas oldalát rejtheti a bíborosnak. I. Ferrante fiait a különböző partvidékek védelmére helyezte el, így jutott Jánosnak az apuliai szakasz (Russo 2018: 175). A partok védelmében folyamatos mozgásban lehetett. Míg 1482 júliusában két levelet is Bariból kelezett (egyiket a királynak [1482. július 18.], másikat testvérének, Alfonz calabriai hercegnek [1482. július 19.] – ASMo, ASE, Cancellaria, Carteggio con principi esteri, b. 1317/37. fasc. 2), addig Branda Castiglioni ezen év augusztus 20-án kelt levele alapján úgy tűnik, már Tarantóban állomásozott (Russo 2018: 179. 136. jegyzet).

⁹⁷ „*Nov. 1 card. Rothomagensis tamquam locum tenens camerarii collegii et postmodum card. Montisregalis, qui die praeterito redierat in Urbem, retulerunt mihi Jeronimo, mandatum fuisse per S. P. eadem die in vespere in praesentia omnium card. ibidem existentium, qualiter intentionis S. S. erat, quod Jo. de Aragonia tit. s. Adriani presb. card. „de Aragonia” nuncupatus de divisionibus praesenti die facta nihil debet participare, quia hoc anno fuit in armis contra S. S. : et propterea in cedulis divisionis omnium card. fuit divisa portio ejusdem card. de Aragonia et data XXIV cardinalibus participantibus.*” Eubel 1914: Appendix I, 45. 466. szám.

⁹⁸ Hasonló tartalmú a következő feljegyzés is, amely arról tájékoztat, hogy a Kúriától karácsonyig távol lévő bíborosok továbbra is megkapják bíborosi bevételeiket, kivéve Aragóniai Jánost. „*Nov. 4 retulit mihi card. Montisregalis deliberatum fuisse per omnes card. praesentes in consistorio, quod omnes card. absentes a curia usque ad festum Natalis Domini debeant participare, ac si essent praesentes, non obstante forma statutorum collegii; hoc tamen non intelligitur de card. de Aragonia, ne contradicant mandato*

háború végéig tartott.⁹⁹ Az 1482. december 22-i konzisztóriumon viszont úgy határoztak, hogy azon jövedelmeket, amelyekről a bíboros az elmúlt időszakban elesett, visszamenőleg kapja meg.¹⁰⁰ A velenceiek folytatták a háborút a hármas ligával szemben, aminek következtében Gallipoli a kezükre került.¹⁰¹ A pápa oldalváltása és a hármas ligával való békekötése után a bíborosok zöme visszatért Rómába.¹⁰²

Az 1482. évi béke nemcsak a velencei, hanem más bíborosokat is cselekvésre készítette, akik időközben csalódtak a pápa politikájában. Állásfoglalásuk a velencei Foscari bíboros 1483. május 25-i bevonulása alkalmával vált nyilvánvalóvá, amikor az aznapi konzisztórium vitáról – ahol a velencei bíborosok épp a pápát próbálták meggyőzni arról, hogy a kiközösítéssel nem ér el semmit – négyen tekintélyes társuk elé vonultak.¹⁰³ A Velence oldalán kiálló, „békepárti” bíborosok száma és tekintélye velük jelentősen megnövekedett, és az eddig „semleges” társaikra is hatást gyakorolhattak.

S. P. Et hoc concessum fuit ex gratia nonnullis justis causis animum moventibus. Eubel 1914: Appendix I, 45. 467. szám.

⁹⁹ A béketárgyalások november 15-től gyorsultak fel, amikor Aniello Arcamone visszatért Rómába. A béke kihirdetésére azonban csak december 23-án került sor. Gaspare Pontani beszámol a béke kihirdetését követő népünnepély tervéről és annak megíósulásáról. Toni 1907: 21–22.

¹⁰⁰ „Dec. 22 card. Montisregalis retulit mihi Jeronimo deliberatum fuisse in aula, ubi celebrata fuit missa papalis, per omnes card. ibidem existentes, quod card. de Aragonia deberet participare a die 1 Nov. proxime praeteriti usque ad festum Nativ., sicut concessum fuerat aliis card. absentibus, non obstante forma statutorum etc.; et ita deberem sibi dare in proxima futura divisione.” Eubel 1914: 45. 470. szám.

¹⁰¹ Nincs további adatom arról, hogy a bíboros a háború ezen szakaszában részt vett volna. 1483. február közepéig Nápolyban, majd kétheti salernói kitéró után (minthogy kárpótlásul a háborúban ért „sérelemeiért” 1483 januárjában a salernói érsekség adminisztrátorságát is megkapta, vö. Eubel 1914: 227.) ismét Nápolyban volt található április közepéig. Ezt követően már csak augusztus közepi adat áll rendelkezésemre (ekkor szintén Nápolyban volt még), ekkor San Germanót érintve Rómába utazott, majd szeptember 19-én elindult Magyarországra. Jelenleg nem tudható, hol tartózkodott 1483 áprilisa és augusztusa közt.

¹⁰² Kivéve Aragóniai Jánost, aki csak 1483. augusztus végén tért vissza a Kúriába. A velencei bíborosok egy része Rómában maradt – Zeno és Michiel –, de nem vettek részt a hármas liga prominens képviselői jelenlétében megtartott ünnepségeken (pl. a calabriai herceg, Aragóniai Alfonz ünnepélyes bevonulásán, a ferrari és firenzei követek megérkezésekor is távol maradtak – Fletcher 2017: 70.), és hiába kezdeményeztek tárgyalásokat a békét illetően, ezeken nem jártak eredménnyel. A tekintélyes Barbo kardinális csak 1483 májusában tért vissza a Kúriához, azonban neki sem sikerült megakadályoznia, hogy a velenceikkel szembeni kiközösítő bullát kiadják, és a fegyveres konfliktus tovább folytatódjék. A háború során a hármas liga egyes államai nem tudtak elég pénzt összegyűjteni a harcok folytatására, Velence pedig egyedül kevés volt a ligával szemben. A kompromisszumos békében mindkét fél érdekelt volt, de míg Velence nem akart lemondani az elfoglalt Polesinéről, addig a pápa ragaszkodott ahhoz, hogy a *Serenissima* mondjon le minden hódításáról – így az álláspontok nem közeledtek. Fletcher 2017: 71.

¹⁰³ Köztük volt az eddig Nápoly-barátságáról ismert Giuliano della Rovere, akit feltehetően csalódottsága vezetett a másik oldalra. Nem volt váratlan a velencei identitással is rendelkező Rangoni, valamint a francia király börtönéből della Rovere segítségével kiszabaduló Jean Balue megjelenése sem. Ezzel szemben Despuig bíboros kivonulása meglepetésnek tekinthető. A csoportosulás kialakulását Fletcher tanulmányában részletezte. Fletcher 2017: 72–73.

Az év őszére mindenki számára nyilvánvalóvá vált: új, jelentős, a pápai politikát ellenző bíborosi csoport alakult.¹⁰⁴

Az új helyzettel János bíboros legkésőbb 1483. augusztus végén szembesült, amikor visszatért Rómába, hogy legátusi kinevezését elfogadja.¹⁰⁵ Rövid római tartózkodása során is érzékelnie kellett a változásokat, illetve első kézből tapasztalta is azokat.¹⁰⁶ Távolléte idején tovább formálódott a testület: Despuig halálát Francesco Gonzagáé követte, mellyel a Bíborosi Kollégium létszáma 33 főre csökkent.¹⁰⁷ Ebben a helyzetben a hét, Velencét pártoló bíboros valóban jelentős erőt alkothatott. Ennek ellensúlyozására IV. Sixtus 1483 novemberében öt bíboros kinevezésével válaszolt, emellett szabadon bocsátotta a Nápoly-pártisággal vádolt Colonna és Savelli kardinálisokat is.¹⁰⁸ Mikor János bíboros – majdnem két és fél évnyi távollétet követően – IV. Sixtus halála után 1484. augusztus közepén visszatért Rómába, egy merőben új helyzet fogadta. Ebben az új közegben kellett (volna) a nápolyi érdekeket hatékonyan képviselnie, mégpedig elsőként épp a konklávé.

IV. Összegzés

Aragóniai János a nápolyi dinasztikus politikai elképzeléseket jobbra békésebb periódusokban és Rómában megjelenve lehetett képes hatékonyan érvényesíteni. A ferrarai–velencei háború kitöréséig láthatóan jól érvényesült, könnyebben találhatta meg ügyeihez a megfelelő, akár őt helyettesítő embert. Bíborostársai közt, ha nem is vezető szerepben,

¹⁰⁴ Lásd az előző jegyzetet.

¹⁰⁵ Bizonyára Aniello Arcamone vagy más nápolyi követ révén értesült a Bíborosi Kollégiumon belül formálódó viszonyok alakulásáról. Legátusi kinevezésére csak szeptember 10-én került sor hivatalosan, de nem véletlen, hogy az eddig Rómától távol lévő bíboros épp akkor tért vissza Rómába, amikor a háború pénzügyi-katonai kifulladásra új források bevonását tette szükségessé. Ugyanekkor, 1483. május-június során zajlott a Várad Páter kalocsai érseket bíborosi székhez juttatni kívánó magyar királyi kampány (Szádoczki [2025a]). Vajon alku tárgyát képezhette-e a bíborosi szék a katonai segítségnyújtás fejében? Mindezek vizsgálata nem a tanulmány feladata.

¹⁰⁶ Rövid tartózkodása idején, 1483. szeptember 3-én hunyt el hivataltársa, Ausias Despuig, akinek címtemplomát, a Santa Sabina-templomot a következő konzisztóriumon kapta meg legátusi kinevezésével együtt. Rövid római tartózkodása során Oliviero Caraffa házában lakott. „*Sept. 10 Jo. (de Aragonia) tit. s. Adriani presb. card. in consistorio fuit translatus ad titulum s. Sabinae vac. per obitum card. Montisregalis. Et idem dominus de Aragonia creatus fuit legatus de latere ad partes Ungariae et Alamaniae; et associatus fuit per omnes card. usque ad domum card. Neapolitani, ubi tunc morabatur, et debet participare integre durante dicta legatione.*” Eubel 1914: 46. 481. szám; Farbaký 2021: 53.

¹⁰⁷ A konzisztóriumokon azonban ettől jóval kevesebben vettek részt, kb. 15-20 fővel lehet számolni.

¹⁰⁸ Az 1483. novemberi 15-i konzisztóriumon az alábbi bíborosokat kreálták: Giovanni Conti conzai érseket, Hélie de Bourdeilles tours-i érseket, Juan Margarit i Pau geronai püspököt, Giovanni Giacomo Schiaffinati pármai püspököt és Giovanni Battista Orsinit. A következő év március 17-én végül Ascanio Maria Sforza paviai püspököt is bíborossá tették. Eubel 1914: 19–20.

de a nápolyi párt tekintélyes tagjaként többen felnéz(het)tek rá. Mivel az 1482. évi háborúban a bíborosok java polarizálódott, róla egyértelműen kiderült, hogy a dinasztikus érdekek kiszolgálója, amivel úgy tűnik, többek elől hosszabb időre vagy akár végleg elzárta magát. Elszigeteltségének feloldásán kétévi távolléte sem segített, de amíg maga mellett tudhatta IV. Sixtus támogatását, nem látszott törés érdekérvényesítő erejében.

Az új pápa, VIII. Ince (1484–1492) már korántsem támogatta az Aragóniai-ház érdekeit. További vizsgálat tárgyát képezi, hogy miként alakult az új egyházfő pontifikátusa alatt Aragóniai János érdekérvényesítési stratégiája, kikkel tudott vagy kényszerült összefogni apja vagy az Aragóniai-házzal szövetségben állók politikájának érdekében.

FORRÁSOK

Archivio di Stato di Mantova (ASMn)

Archivio Gonzaga (AG)

Archivio di Stato di Modena (ASMo)

Archivio Segreto Estense (ASE)

Apró István (ed.) 1943: BONFINI, Antonius, *Symposion de virginitate et pudicitia coniugali*. Budapest.

Battioni, Gianluca (ed.) 2002: *Carteggio degli oratori mantovani alla corte sforzesca (1450–1500)*. XII. Roma.

Chacon, Alfonso 1677: *Vitae et res gestae pontificum Romanorum et S. R. E. cardinalium ab initio nascentis ecclesiae usque ad Clementem IX P. O. M.* II. Roma.

Cherubini, Paolo (ed.) 1997: *Iacopo Ammannati Piccolomini Lettere (1444–1479)*, III, a cura di Paolo Cherubini. Roma.

Notar Giacomo 1845: *Cronica di napoli di notar Giacomo*, per cura di Paolo Garzilli. Napoli.

Muraközy Gyula (ford.) 1985: Bonfini, Antonio, *Beszélgetés a szüzességről és a házaselet tisztaságáról. Első és második könyv*. Budapest.

Rubinstein, Nicolai (ed.) 1981: *Lorenzo de' Medici lettere*, IV. Firenze.

Toni, Diomede (ed.) 1907: *Il diario romano di Gaspare Pontani*. Rerum Italicarum Scriptores, III/2. Città di Castello.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bárány Attila 2019: Mátyás nyugat-európai politikája: Burgundia. In: Bárány Attila – Kavecsánszki Máté – Pósn László – Takács Levente (szerk.): *Hunyadi Mátyás és kora*. Debrecen, 299–345.
- Bombi, Barbara 2020: The Medieval Background to the Cardinal's Office. In: Hollingsworth, Mary – Pattenden, Miles – Witte, Arnold (edd.): *A Companion to the Early Modern Cardinal*. (Brill's Companions to the Christian Tradition 91.) Leiden – Boston, 9–21.
- Byatt, Lucy 1993: Este, Ippolito d'. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 43. [https://www.treccani.it/enciclopedia/ippolito-d-este_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/ippolito-d-este_(Dizionario-Biografico)) – utolsó letöltés: 2025. szeptember 28.
- Crucitti, Filippo 2004: Isvalies, Pietro. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 62. [https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-isvalies_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-isvalies_(Dizionario-Biografico)) – utolsó letöltés: 2025. szeptember 28.
- Dendorfer, Jürgen (Hg.) 2011: *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter*. Stuttgart.
- Espósito, Anna 2012: Nardini, Stefano. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 77. [https://www.treccani.it/enciclopedia/stefano-nardini_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/stefano-nardini_(Dizionario-Biografico)/) – utolsó letöltés: 2025. október 31.
- Eubel, Konrad 1914: *Hierarchia Catholica medii aevi (1438–1503)*. II. Münster.
- Farbaký Péter 2021: Giovanni d'Aragona (1456–1485) szerepe Mátyás király mecénás-ságában. *Művészettörténeti Értesítő* (70.) 47–91. <https://doi.org/10.1556/080.2021.00002>
- Fedeles Tamás 2014: A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konci-liarizmus időszakában. In: Bárány Attila – Pósn László (szerk.): „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris*”. *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Debrecen, 189–209.
- Fletcher, Stella 2017: Cardinals and the war of Ferrara. *Royal Studies Journal* (4.) 2. 64–77. <https://doi.org/10.21039/rsj.v4i2.174>
- Fraknoi Vilmos 1889: *Erdődi Bakócz Tamás élete*. Budapest.
- Gergely Jenő 1982: *A pápaság története*. Budapest.
- Girgensohn, Dieter 1979: Castiglione, Branda da, *Dizionario Biografico degli Italiani*, 22 (1979). Roma. [https://www.treccani.it/enciclopedia/branda-da-castiglione_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/branda-da-castiglione_(Dizionario-Biografico)) – utolsó letöltés: 2025. szeptember 28.
- Haffner, Thomas 1997: *Die Bibliothek des Kardinals Giovanni d'Aragona (1456–1485). Illu-minierte Handschriften und Inkunabeln für einen humanistischen Bibliophilen zwischen Neapel und Rom*. Wiesbaden.
- Kalous Antonín, 2017: *Late Medieval Papal Legation Between the Councils and the Reformation*. Roma.

- Kiss Gergely 2015: *Dél-Magyarországtól Itáliáig. Báncsa nembeli István (1205 k.–1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája*. Pécs.
- Kristóf Ilona 2019: Gabriele Rangone (Veronai Gábor) pályája (1410/20–1486). In: Fedeles Tamás (szerk.): *Mátyás király és az egyház*. Pécs, 65–82.
- Kuffart Hajnalka 2024a: Bakóc Tamás és Estei Hippolit cseréje. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Bakóc Tamás emlékezete. Tanulmányok halálának 500. évfordulójára*. Piliscsaba, 111–157.
- Kuffart Hajnalka 2024b: Kuffart Hajnalka, Italian-Hungarian Careers in the 15th Century: the Example of a Catalan. Life and Letters of Perotto Vesach. In: Paola Avallone – Mónika F. Molnár (edd.): *Movement of men, goods, and cultures in two areas of Europe: Hungary and Southern Italy between the 15th and 21st centuries: the bilateral project CNR/MTA*. Roma, 53–91.
- Nemes Gábor 2018: Pietro Isvalies bíboros veszprémi püspök. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): *Folyamatosság és változás: Egyházszerkezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16-17. században*. Veszprém.
- Nemes Gábor 2024: Bakóc Tamás legátusi bírósága (1514–1521). In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Bakóc Tamás emlékezete. Tanulmányok halálának 500. évfordulójára*. Piliscsaba, 183–223.
- Palma, Daniele 2013: *L'autentica storia di Otranto nella guerra contro di Turchi*. Martignano.
- Pattenden, Miles 2020: The College of Cardinals. In: Hollingsworth, Mary – Pattenden, Miles – Witte, Arnold (edd.): *A Companion to the Early Modern Cardinal*. (Brill's Companions to the Christian Tradition 91.) Leiden – Boston, 23–39.
- Pellegrini, Marco 1998: Da Iacopo Ammannati Piccolomini a Paolo Cortesi. Lineamenti dell'ethos cardinalizio in età rinascimentale. *Roma nel Rinascimento*. 23–44.
- Pellegrini, Marco 2002: *Ascanio Maria Sforza. La parabola politica di un cardinale-principe del rinascimento*. I. Roma.
- Pinto, Francesca de 2020: Storia di una guerra “italiana”: Ferrara (1482-1484). In: Russo, Alessio – Senatore, Francesco – Storti, Francesco (a cura di): *Ancora su poteri, relazioni, guerra nel regno di Ferrante d'Aragona Studi sulle corrispondenze diplomatiche*. II. Napoli, 281–304.
- Russo, Alessio 2018: *Federico d'Aragona (1451–1504). Politica e ideologia nella dinastia aragonese di Napoli*. Napoli.
- Szádóczki Bálint 2024: „Újratervezés” – Aragóniai János pápai legátus Magyarországra tartó első követségének útvonal változtatásai (esettanulmány). In: Gephárt Enikő – Hunyadi Zsolt – Martus Nikoletta (szerk.): *Medievisztikai Vándorkonferencia Tanulmányok 1*. Szeged, 183–202.

- Szádoczki Bálint [2025a]: „*Elvárhatjuk atyaságodtól, hogy elsősorban ránk legyen tekintettel...*” Észrevételek Aragóniai János magyar királyi bíboros protektori tevékenységéhez. (Megjelenés előtt).
- Szádoczki Bálint 2025b: Egy bíboros erényei – Aragóniai János erkölceinek megítélése Bonfini *Symposion*jában valamint kortárs irodalmi és történeti forrásokban. In: Maczák Ibolya (szerk.): *Erkölc, etika és morál a magyar régiségben*. Budapest, 47-68.
- Szuromi Szabolcs Anzelm 2017: *Az egyházi intézményrendszer története. Kánonjogtörténeti bevezetés*. Budapest.
- Torre, Giuseppe del 1997: Foscari, Pietro. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 49. [https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-foscari_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-foscari_(Dizionario-Biografico)) – utolsó letöltés: 2025. május 21.
- Tusor Péter 2005: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*. Budapest–Róma.
- Vaglianti, Francesca M. di 1998: Galeazzo Maria Sforza, duca di Milano. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 49. [https://www.treccani.it/enciclopedia/galeazzo-maria-sforza-duca-di-milano_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/galeazzo-maria-sforza-duca-di-milano_(Dizionario-Biografico)) – utolsó letöltés: 2025. október 30.